

Üzeyir Hacıbəyli

AZƏRBAYCAN
**XALQ MUSİQİSİNİN
ƏSASLARI**

*Azərbaycan ladlarının öyrənilməsinə dair
adaptasiya olunmuş
DƏRS VƏSAİTİ*

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

ÜZEYİR HACIBƏYLİ

AZƏRBAYCAN XALQ MUSIQİSİNİN ƏSASLARI

*Azərbaycan ladlarının
öyrənilməsinə dair adaptasiya
olunmuş*

DƏRS VƏSAİTİ

BAKİ-2014

ÜZEYİR HACIBƏYLİ

AZƏRBAYCAN XALQ MUSIQİSİNİN ƏSASLARI

Musiqi məktəbləri şagirdləri üçün
«Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları», «Solfecio»,
«İmprovizasiya və bəstələmə», «İxtisas aləti», «Ümumi fortepiano»
fənlərində Azərbaycan ladlarının öyrənilməsinə dair
adaptasiya olunmuş

DƏRS VƏSAİTİ

Adaptasiyanın tərtibçisi
TƏRLAN SEYİDOV

«TƏHSİL»
BAKİ–2014

Üzeyir Hacıbəylinin «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» traktatının adaptasiya versiyası musiqi məktəbləri şagirdləri üçün BMA-nın Orta ixtisas musiqi məktəb-studiyasında hazırlanmış və BMA-nın Elmi Şurasının iclasında təsdiq olunmuşdur
(28 oktyabr 2009-cu il tarixli 2 sayılı protokol).

Tərtibçi-redaktor:

Tərlan Seyidov

*BMA-nın Orta ixtisas musiqi məktəb-studiyasının bədii rəhbəri və direktoru,
Azərbaycan Respublikasının Əməkdar incəsənət xadimi,
sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor*

Rəyçilər:

Ramiz Zöhrabov

*BMA-nın Azərbaycan xalq musiqisi tarixi və nəzəriyyəsi
kafedrasının müdiri, Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti,
sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor*

Rəna Məmmədova

*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü,
AMEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun
İncəsənət Əlaqələri Şöbəsinin ||||||| müdiri,
sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor*

Ü22 Üzeyir Hacıbəyli. Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları. Musiqi məktəbləri şagirdləri üçün «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları», «Solfecio», «İmprovizasiya və bəstələmə», «İxtisas aləti», «Ümumi fortepiano» fənlərində Azərbaycan ladlarının öyrənilməsinə dair adaptasiya olunmuş dərs vəsaiti. Adaptasiyanın tərtibçisi **Tərlan Seyidov**. Bakı, «Təhsil», 2014, 48 səh.

G İ R İ Ş

«Mənim bu əsərim Azərbaycan xalq musiqisinin əsas cəhətlərini öyrənmək üçün nəzəri bir vəsait və Azərbaycan ladları əsasında musiqi yazan bəstəkarlara yaradıcılıq köməyidir».¹

Üzeyir Hacıbəyli

Xalqımızın mədəni irlsinə yenidən yaranmış maraq, xüsusən də musiqiçilər tərəfindən bəslənilən münasibət məsələsi hal-hazırda xüsusi aktuallıq kəsb edir. İndiki dövrdə etnik şurun fəallaşdırılması, öz milli mədəni irlsinə bəslənilən diqqət bunu təsdiqləyir. Məhz buna görə də ənənəvi xalq mədəniyyəti əsaslarının, mədəni məkanın minillik qavranılma təcrübəsinin və onun gələcək nəsillərə ötürülməsi mexanizmlərinin dərk olunması olduqca önemlidir. Həmin istiqamətdə qanuna tam uyğun olaraq pedaqoji fikir fəallaşır, həmin problematika üzrə təhsil-tərbiyə məsələlərinin effektiv həll yolları axtarılır. Bu sıradə duran ilk ənənəli məsələlərdən biri – milli musiqi təhsilinin islahatı və layihələşdirilməsidir ki, burada çoxsəviyyəli tədris-tərbiyə prosesində uzun müddətlər ərzində tam şəxsiyyətin formalasdırılmasına yönəldilən varislik prinsipləri nəzərdə tutulmalıdır.

Əsas problemin bu cür qoyuluşu zamanı musiqi təhsili ocaqlarının təhsil sahəsində mütəxəssislər formalaşdırın, bir kadr kimi hazırlaşdırın struktur kimi qarşıya qoymuş ən yeni məsələlər, sözsüz ki, musiqi təhsili sisteminin əvvəlki mərhələlərində sınaqdan keçirilmiş yeni, eksperimental təhsil metodlarına əsaslanmalıdır. Bu istiqamətdə aparılacaq axtarışlar zamanı müasir təhsil təcrübəsinin milli musiqi mədəniyyətimizin çoxəsrlik ənənələri ilə qovuşmasına arxalanma nəzərdə tutulur. Xüsusilə də Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının Orta ixtisas musiqi məktəb-studiyanında tələbələrin gələcək pedaqoqlar kimi yetişdirilməsi sahəsində müasir musiqi mədəniyyətinin bütün tələblərinə cavab verən zəmin və şərait uzun illər boyu yaradılmışdır. Bu zəmin tədris, tərbiyə və folklor kimi komponentlərin bütöv bir tədrisi-metodik prosesdə birləşdirilməsinə əsaslanıb, həmin prosesdə yaranan məsələ və problemlərin eksperimental, yaradıcı surətdə həll olunmasını nəzərdə tutur.

Məktəb-studiyanın yarandığı 1980-ci ildən artıq 35 il keçir. Bütün bu illər ərzində məktəb-studiyanın səmərəli fəaliyyətinin nəticəsi kimi, çap

edilmiş proqramları, dərs vəsaitlərini və elmi-metodik işlərdən ibarət məcmuələri qeyd edə bilərik ki, bunlarda şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərinin daha dolğun və hərtərəfli açılmasına imkan verən kompleks təhsilin innovasiyalı metodları öz əksini tapmışdır.

Müasir musiqi mədəniyyətinin yüksək tələblərinə cavab verən musiqiçilərin formalasmasında məktəb-studiyanın təcrübəsi Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən rəsmən bəyənilmişdir. Bütün yeni metodlar aprobasiyadan keçirilmiş və ölkənin musiqi təhsili ocaqlarının tədris proqramlarına tətbiq olunmuşdur.

Əlamətdardır ki, məktəb-studiyanın müəllimi M.Tuayevanın «Содержание и формы экспериментальной работы по комплексному обучению учащихся школы-студии Бакинской Музыкальной Академии имени Узеира Гаджибейли» («Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının məktəb-studiyası şagirdlərinin kompleks tədrisi üzrə eksperimental işin məzmunu və formaları») mövzusunda dissertasiyası məhz bizim məktəbdə işlənilmiş və tətbiq olunmuş musiqi fənlərinin tədrisi sahəsində innovasiyalı, kompleks metodların mənimşənilməsi üzrə müxtəlif növ eksperimentlər əsasında yazılmış və müdafiə olunmuşdur.

Bizim tərəfimizdən keçirilmiş dünya təcrübəsində analoqu olmayan musiqiçilərin elmi-ifaqılıq müsabiqələri və konfranslar da diqqətəlayiqdir. Xüsusilə məktəb-studiyanın 30 illik yubileyinə həsr olunmuş Qara Qarayev adına pianoçuların Birinci Beynəlxalq elmi-ifaqılıq müsabiqə-konfransı böyük rezonans doğurmuşdur. Bu müsabiqə-konfrans 2010-cu ili «Mədəniyyətlərin yaxınlaşması» ili elan edən UNESCO-nun tədbirlər planına daxil edilmişdir.

Bizim digər işlərimiz sırasında «Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri tədris repertuarında», «Caz musiqisinin gənc ifaçıları» festivallarının keçirilməsini qeyd etməliyik.

2015-ci ildə Ü.Hacıbəylinin anadan olmasının 130 illiyinə, onun tərəfindən təməli qoyulmuş

¹Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları. Bakı: «Yazıcı», 1985, s. 12.

BMA-nın 95 və məktəb-studiyanın 35 illiyinə həsr olunmuş «Azərbaycan milli lad sistemi gənc musiqiçilərin tədris repertuarında» adlı festival keçirilmişdir. Bu festival «Üzeyir Hacıbəylinin elmi sistemi əsasında şagirdlərin milli lad təfəkkürünün inkişafı Programı»nın həyata keçirilməsində növbəti mərhələ hesab olunur.

Beləliklə, keçirilən islahatlar nəticəsində məktəb-studiyanın öz mentaliteti yaranmışdır ki, bu da təcrübəçi tələbələri cəlb edən, eksperimental işə dirənən bir sıra orijinal proqramların yaradılmasına əsaslanır. Həmin proqramlardan sənətşünaslıq doktoru, professor Məcnun Kərimovun «Qədim Azərbaycan musiqi alətləri» fənni üzrə və sənətşünaslıq namizədi, professor Adilə Yusifovanın «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» fənni üzrə müəllif proqramlarını misal çəkmək olar.

Nəzəri biliklərin qavranılması şagirdlərin xüsusi və ümumi fortepiano, orkestr və xalq çalğı alətləri, kamera ansamblı və akkompaniment səniflərində ifa etdikləri Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərinə dair tərtib etdikləri referat və annotasiyalarda ən geniş tətbiqini tapır. Bu biliklərin mənimsənilməsi məqsədilə tətbiq olunan ən önemli üsullardan biri də – 1983-cü ildən etibarən məktəb-studiyanın müntəzəm olaraq keçirdiyi elmi-ifacılıq konfransları, müsabiqləri, eləcə də «Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri tədris repertuarında» devizli festivallardır.

Şagirdlərin dərrakə fəallığının və yaradıcı təfəkkürünün bu planda formalasdırılmasının vacib aspekti kollokviumlardır ki, məktəb-studiyada tədris ilində iki dəfə keçirilir. Kollokviumlar müxtəlif fənlərin öyrənilməsindən qavranılan biliklərin cəmləşdirilməsi məqsədini daşıyır və müxtəlif fənlərə, ümuməmdəni hazırlığa dair məsələlərlə yanaşı, Azərbaycan ladlarına aid sualları da əhatə edir.

Təcrubi-eksperimental, metodik və pedaqoji iş növləri arasında «Opera hazırlığı» fakültativ sinfinin nəzdində otuz il eksperimental olaraq fəaliyyət göstərən Uşaq Musiqi Teatrının tamaşaları qeyd olunmalıdır. Teatrın repertuarına Azərbaycan və xarici bəstəkarların – Ü.Hacıbəyli, S.Hacıbəyov, T.Quliyev, S.İbrahimova, Ş.Çalayev, B.Britten, Q.Qladkov və başqalarının musiqisi əsasında hazırlanmış 30 tamaşa daxildir. Bu tamaşalara xalq mahnı və rəqsleri daxil edilir. Beləliklə, məktəb-studiyada uzun illər boyu geniş profilli dünyagörüşüne malik, Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarını sərbəstliklə qavrayan musiqiçilərin hazırlanması üçün zəmin və şərait yaradılmışdır.

Uşaqların mənəvi, ədəbi və bədii-estetik inkişafına yönəldilmiş bütün bu iş növləri onlarda ənənəvi milli musiqi mədəniyyətinə tamamilə yeni münasibəti, bu mənbəni dərindən və qorunularaq öyrənilməsini tərbiyə edir, folklorun və ənənələrin gələcək nəslə ötürülmə mexanizmlərinin qorunması, materialın müasir həyata təbii şəkildə daxil olunmasını təmin edir.

Azərbaycanın xalq musiqi mədəniyyəti ənənələrinin öyrənilməsində görkəmli Azərbaycan klassiki Üzeyir Hacıbəylinin elmi irsi əsas tədris materialı rolunu oynayır. Onun «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» adlı səmballi elmi əsəri nəinki hər bir Azərbaycan bəstəkarının, həm də Azərbaycan musiqisini öyrənən hər bir musiqiçinin stolüstü kitabıdır. Üzeyir bəyin bu nəzəri əsəri öz böyük praktiki əhəmiyyətini bu günədək itirmir. Həmin kitabda Azərbaycan xalq musiqisinin lad sisteminin bütün zənginliyi mütəşəkkil elmi formada, aydın, anlaşılıq ifadə şəklində sistemləşdirilmiş, Azərbaycan xalq musiqi dilinin lad strukturunun qanunlarının kamil şəkildə anlanılıb qavranılması öz əksini tapmışdır.

Bu traktat əsəri təkcə xalq musiqisinin deyil, bütün Azərbaycan musiqisinin nəzəri əsasları kimi dəyərləndirmək olar.

Qeyd edək ki, «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» adlı kitabının yeni nəşri 2010-cu ildə Üzeyir Hacıbəylinin 125 illiyi münasibətilə latin əlifbası ilə çap və elektron dərslik formatında Bakı Musiqi Akademiyasının rektoru, Xalq artisti, professor Fərhad Bədəlbəylinin rəhbərliyi altında «Musiqi Dünyası» jurnalının yaradıcı qrupu tərəfindən, sənətşünaslıq doktoru, professor Tariyel Məmmədovun elmi redaktorluğu ilə həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan ladlarını öyrənmək üçün daha bir maraqlı nəşr 2010-cu ildə İmina Əliyevanın hazırladığı «Azərbaycan musiqisi əsasında lad-intonasiya eşitmə hazırlığı üzrə praktiki vəsait» adlı dərslikdir. Bu nəşrdə hər ladin modeli hazırlanmışdır və ladlara aid testlər verilmişdir.

2012-ci ildə nəşr olunmuş Cəmilə Həsənova-nın «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» fənni üzrə Azərbaycan musiqisinin məqamları» adlı ali musiqi məktəbləri üçün dərs vəsaiti materialları zəngin və tədris üçün olduqca dəyərli kitabdır.

Üzeyir Hacıbəylinin kitabı üzrə fənnin daha dərin və geniş tədrisi üçün 2012-ci ildə Fərhad Bədəlbəyli ilə birlikdə tərtib olunan «Üzeyir Hacıbəylinin elmi sistemi əsasında milli lad təfəkkürünün inkişafı programı» nəşr olunmuşdur. Program musiqi və incəsənət məktəblərinin I–XI sinif ş-

girdləri və musiqi kolleclərinin I-IV kurs tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Vəsaitdə hər sinif üçün nəzərdə tutulan ladların adları və həmin ladlarda yazılıan Azərbaycan xalq və bəstəkar əsərlərinin siyahısı verilir.

Onu da qeyd edək ki, bu programın əsasında 2014-cü ildə yeni vəsait hazırlanıb. Şagirdlər üçün təqdim olunan çoxcildli dərs vəsaitində Azərbaycan xalq və professional musiqisi ilk dəfə lad sistəmləşməsinə məruz qalır. Tədris üçün seçilən musiqi materialı yeddi əsas milli lada uyğun səciyyələnib. Tərtibçilər sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Cəmilə Həsənova, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Leyla Zöhrabova və sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Aytən İbrahimovadır.

Hazırda təqdim olunan Üzeyir Hacıbəylinin fundamental əsəri əsasında adaptasiya olunmuş dərs vəsaiti məktəb-studiya tərəfindən hazırlanaraq musiqi məktəbləri şagirdləri üçün metodik zəmin roluna malikdir.

Məktəb-studiyanın nəşrə hazırladığı dərs vəsaitinin əsas məqsədi musiqi məktəb şagirdlərinin öz milli köklərinə, Azərbaycan xalq sənətinin əsaslarına maraq oydılmasına, milli musiqi eşitmə qabiliyyəti və təfəkkürü sahəsində gen yaddaşının bərpası və fəallaşdırılmasıdır. Azərbaycan xalq musiqi mədəniyyəti ənənələrinin öyrənilməsi üzrə aparılan işin bir hissəsi olaraq, ladların nəzəri öyrənilməsi müxtəlif üsullarla öz təcrübə tətbiqini tapır. Həmin problem baxımından Ü.Hacıbəylinin kitabının adaptasiya olunmuş materialları əsasında tərtib olunan dərs vəsaiti xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Bu dərs vəsaiti gənc musiqicilər nəslinin musiqi tərbiyəsi və təhsili qarşısında duran bir sıra konkret məsələləri həll etmək məqsədini, xüsusən də Azərbaycan ladlarının kiçik siniflərdən başlayaraq öyrənilməsi üçün əlverişli şəraitin yaradılması məqsədini irəli sürür.

«Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» kursundan əlavə, materialın möhkəmləndirilməsi eləcə də bu fənnin solfecio dərslərinə daxil edilməsi, Ü.Hacıbəyli tərəfindən Azərbaycan ladları əsasında bəstələnmiş melodiyaların imla kimi yazdırılması, transponizə edilməsi və s. vasitəsilə həll olunmalıdır. Yuxarıda sadalanan not materiallarının ixti-

sas, ümumi fortepiano dərslərində ifa olunması da böyük əhəmiyyətə malikdir. Gələcək bəstəkarların Azərbaycan ladlarında musiqi bəstələməsi bacarığının tərbiyəsi baxımından da vacibdir.

Gənc musiqicinin Azərbaycan ladları fənni üçün adaptasiya olunmuş dərs vəsaitindəki material aşağıdakı ardıcılıqla təqdim olunur: əvvəl səsdüzümləri, tam və yarım kadanslar, Ü.Hacıbəylinin əsərlərindən götirilən nümunələr, sonra isə onun xalq musiqisinə aid və əsərinin əlavə hissəsində göstərdiyi misallar verilir. Əgər səsdüzümləri ilə kadensiyalar onların yalnız öz quruluş prinsipləri barədə təsəvvür yaradırsa, Ü.Hacıbəylinin bütün lad və onların şöbələrinə aid bəstələnmiş nümunələri öz qanuna uyğun ardıcılığında düzülərək şagirdlərə müğəmin strukturunu anlamaqda kömək edə bilər. Hazırkı dərs vəsaiti, şübhəsiz ki, respublikamızın musiqi məktəblərinin gündəlik tədris-metodik təcrübəsində faydalı metodik dayaq ola bilər.

Ümumiyyətlə, gənc musiqicilərin təhsilinin bütün mərhələlərində «folklor komponentinin» daxil edilməsi məktəb-studiyanın eksperimental fəaliyyətində pozitiv təcrübə kimi özünü göstərir. Məktəb-studiyanın musiqi təhsili proqramları öz strukturu, istiqaməti və məzmunu etibarı ilə komplekslidir. Proqramların kompleksliliyi musiqi mədəniyyətinin yalnız ayrıca istiqamətlərinin məhdud ixtisaslı öyrənilməsinin qarşısını almaqdan deyil, eləcə də onun xalq musiqi mədəniyyəti ilə birləşməsi zamanı bütövlülüyünün anlaşılmasından irəli gəlir.

Beləliklə, təhsil məzmunu ilə eksperimental işin metodik təminatının sıx vəhdəti, eləcə də gələcək professional pedaqoqların hazırlanmasında varisliyin həyata keşirilməsi Bakı Musiqi Akademiyası və onun eksperimental bazası olan Orta ixtisas musiqi məktəb-studiyasının birgə fəaliyyəti üçün başlıca məqsəddir. Fərhad Bədəlbəylinin dediyi kimi: «Məktəb-studiya uşaqların musiqi tərbiyəsinin təsdiqlənmiş mərkəzinə çevrilmişdir».

Musiqi təhsil ocaqları üçün nəzərdə tutulan bu vəsait Üzeyir Hacıbəylinin 1985-ci ildə «Yazıcı» mətbəəsində nəşr edilmiş «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» kitabı üzərində qurulmuş və adaptasiya olunmuşdur.

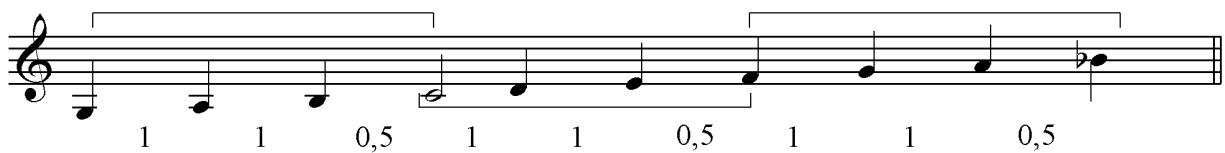
Tərlan Seyidov

ƏSAS LADLAR

Bədii-ruhi cəhətdən «Rast» dinləyicidə mərdlik və gümrahlıq hissi, «Şur» şən, lirik əhvali-ruhiyyə, «Segah» məhəbbət hissi, «Şüştər» dərin kədər, «Çahargah» həyəcan və ehtiras, «Bayatı-Şiraz» qəmginlik, «Hümayun» isə «Şüştər»ə nisbətən daha dərin bir kədər hissi oyadır [s.16].

RAST

Do mayəli "Rast" ladının səsqatarı

1 - 1 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş üç bərabər tetraxordun qovuşuq birləşməsi «Rast» ladının səsqatarını əmələ gətirir. Bu səsqatarında o r t a tetraxordun birinci pərdəsi - *do* - ladın mayəsi və əsas tonudur [s.47].

Tam kadanslar

Yarım kadanslar

"Rast" ladında bəstələnən melodiya

Başlanğıc ifadənin bu və ya başqa pərdədə bitməsi «Rast» və bir çox sonrakı ladların şöbələrini təyin edir (başlanğıc ifadə birinci xanəni təşkil edərək ikinci xanənin əvvəlində bitir) [s.52].

Allegro moderato

Mayeyi-Rast (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayə ilə tamamlanır - *do* birinci oktava)
[s.56]

Hüseyni (birinci ifadə ikinci xanənin başlanğıcında
mayənin üst kvartası - *fa* - ilə bitir) [s.56]

Vilayeti (birinci ifadə ikinci xanənin başlanğıcında, mayənin kvintasında - *sol* - ilə bitir) [s.57]

Hüseyni (təkrar) [s.57]

Əraq (bir oktava yuxarıya köçürülən «Mayeyi-Rast») [s.60]

Gərayı (alt aparıcı ton - *si* - səsqatarındakı sərhəd tonu - *si-bemol* - ilə əvəz olunur) [s.60]

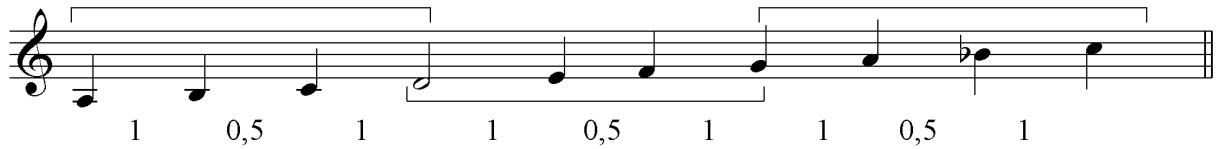

Hüseyni (təkrar) [s.60]

ŞUR

Re mayəli "Şur" ladının səsqatarı

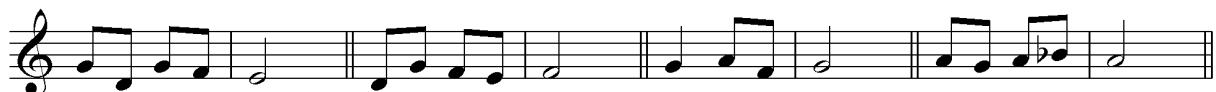

1 - 0,5 - 1 formulu üzrə qurulmuş və qovuşuq (zəncirvari) üsul ilə birləşmiş üç bərabər tetraxord «Şur» ladının səsqatarını əmələ getirir. Bu səsqatarında orta tetraxordun birinci pərdəsi - *re* -ladın mayəsidir. «Rast» ladının keçmiş mayəsi (bu səsqatarında üçüncü pərdə - *do*) burada səsqatarının əsas tonu olmaq hüququnu özündə saxlayır [s.63-64].

Tam kadanslar

Yarım kadanslar

"Şur" ladında bəstələnən melodiya

Allegretto

Mayeyi-Şur (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayə - *re* - ilə qurtarır) [s.67]

Zəmin-xara (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayənin üst mediantası - *fa* - ilə qurtarır)
[s.67]

Şur-şahnaz (birinci ifadə mayənin üst kvartası ilə ikinci xanənin əvvəlində qurtarır)
[s.69]

Hicaz (birinci ifadə mütləq mayənin kvintasından - *lya* - başlanmalıdır; yaxşı olar ki,
o, ikinci xanənin əvvəlində mayənin üst kvartasında - *sol* - ilə tamamlansın) [s.71]

Zəmin-xara (təkrar) [s. 71]

Bayati-kurd (kvinta quruluşu tərəfə yönəlmə; birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində adətən yeni mayədə - *lyā* - ilə qurtarır) [s. 73]

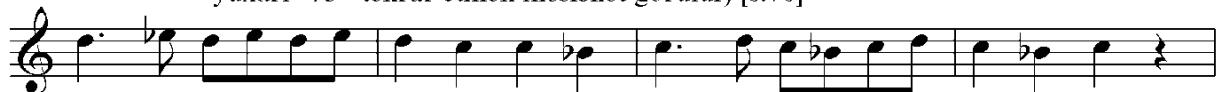
«Hicaz» (təkrar) [s. 74]

Səmayi-şəms («Mayeyi-Şur»un bir oktava yuxarıda təkrarı) [s.76]

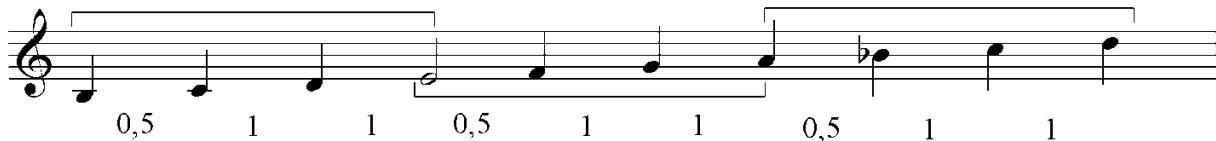

Nişibi-fəraz (kvarta yuxarı yönəlmə; «Hicaz» şöbəsini kvarta yuxarı - re - təkrar etmək məsləhət görülür) [s.76]

SEGAH

Mi mayəli "Segah" ladının səsqatarı

0,5 - 1 - 1 formulu üzrə qurulmuş və qovuşuq (zəncirvari) üsulda birləşmiş üç bərabər tetraxord «Segah» ladının səsqatarını əmələ gətirir.

Bu səsqatarında orta tetraxordun birinci pərdəsi - *mi* -ladın mayəsidir. Səsqatarının ikinci pərdəsi - *do* - əsas ton, yəni mayənin alt tersiyası vəzifəsini görür [s.80].

Tam kadanslar

Yarım kadanslar

"Segah" ladında bəstələnən melodiya

Allegretto

Mayeyi-Segah (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayə - *mi* - ilə qurtarır) [s.82]

Sikəsteyi-fars (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində və ikinci ifadə dördüncü xanənin əvvəlində əsas tonun kvintasında - *sol* - ilə qurtarır) [s.83]

Mübərriqə (birinci ifadə əsas ton kvintasının üst aparıcı tonu - *lja* - ilə başlayır) [s.84]

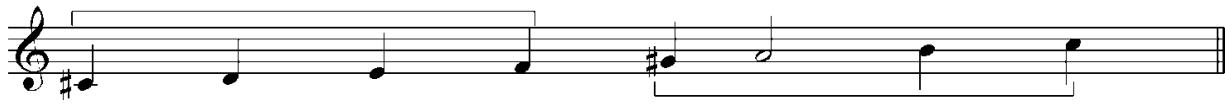

Əraq (əsas tonu - *do* - bir oktava yuxarı qaldırır) [s.85]

ŞÜŞTƏR

Lyə mayəli "Şüştər" ladının səsqatarı

0,5 - 1 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş və ayrı birləşmiş (alt tetraxordun dördüncü pərdəsilə üst tetraxordun birinci pərdəsi arasında artırılmış sekunda intervalı əmələ gəlir) iki bərabər tetraxord «Şüştər»ladının səsqatarını əməmlə götürir.

Bu səsqatarında üst tetraxordun ikinci pərdəsi - *lyə* -ladın mayesidir.

Tamamlayıcı pərdə - *mi* [s.87-88].

Kadanslar

"Şüştər" ladında bəstələnən melodiya

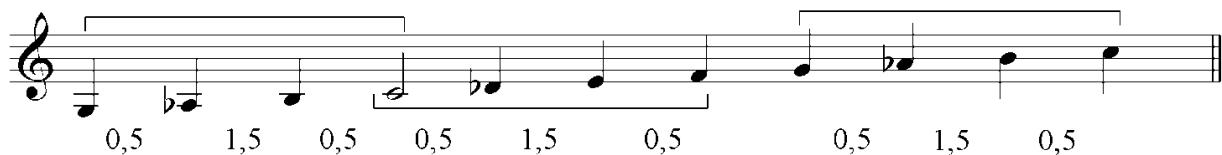
Moderato

Mayeyi-Şüştər (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayənin alt kvartası - *mi* - ilə qurtarır) [s.90]

Tərkib (birinci ifadə ümumiyyətlə mayənin üst aparıcı tonu - *si* - ilə başlanır) [s.91]

ÇAHARGAH

Do mayəli "Çahargah" ladının səsqatarı

0,5 - 1,5 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş üç bərabər tetraxord «Çahargah» ladının səsqatlarını əmələ gətirir; bu şərtlə ki, bunlardan alt tetraxord orta tetraxordla qovuşuq (zəcirvari) üsulda və orta tetraxord üst tetraxordla ayrı (yanaşı birləşmə) üsulda birləssin. Səsqatlarının dördüncü pərdəsi birinci oktava - *do* - ladın mayesi vəzifəsini görür [s.92-93].

Tam kadanslar

Yarım kadanslar

"Çahargah" ladında bəstələnən melodiya

Andante

Mayeyi-Çahargah (ikinci xanənin əvvəlində birinci ifadə mayə - *do* birinci oktava - ilə qurtarır) [s.95]

Bəstə-Nigar (birinci ifadə tersiya ilə başlanıb mayə tersiyası - *mi* - ilə qurtarmasını tələb edir) [s.96]

Manəndi-müxalif (ikinci xanənin əvvəlində birinci ifadə üst kvartada - *fa - ilə* qurtarır) [s.97]

Hasar (kvinta - *sol* - yuxarıya köçürülmüş «Çahargah»; köməkçi mövzu kimi) [s.99]

Müxalif (əvvəlki mayənin kvintasının üst aparıcı tonu yeni mayə - *lyə bemol* - əmələ gətirir) [s.100]

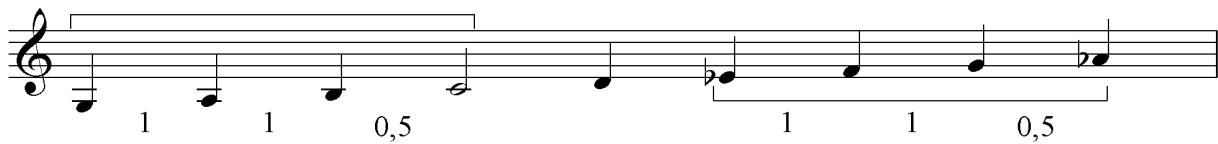
A musical score for "The Star-Spangled Banner" arranged for five voices. The score consists of five staves, each starting with a treble clef. The first four staves are in common time (indicated by a 'C') and the last staff is in 6/8 time (indicated by a '6/8'). The vocal parts are labeled '1.', '2.', '3.', '4.', and '5.'. The music includes various note values such as eighth and sixteenth notes, rests, and dynamic markings like 'p' (piano) and 'f' (forte). The lyrics are not explicitly written below the notes but are implied by the title.

Mənsuriyyə («Maycyi-Çahargah»ın bir oktava yuxarı köçürülməsi) [s.101]

The image shows five staves of musical notation. The top staff uses a treble clef and has a key signature of one flat. It consists of eight measures. The second staff uses a treble clef and has a key signature of one flat. It consists of six measures. The third staff uses a treble clef and has a key signature of one flat. It consists of four measures, with the first two labeled '1.' and the last two labeled '2.'. The fourth staff uses a treble clef and has a key signature of one flat. It consists of six measures, divided into two sections by a double bar line. The fifth staff uses a treble clef and has a key signature of one flat. It consists of six measures, divided into two sections by a double bar line. Measures are separated by vertical bar lines, and measure numbers are placed above the staff.

BAYATI-ŞIRAZ

Do mayəli "Bayati-Şiraz" ladının səsqatarı

1 - 1 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş və orta yarımton vasitəsilə birləşmiş (üst tetraxordun birinci pərdəsinə nisbətən) iki bərabər tetraxord «Bayati-Şiraz» ladının səsqatlarını əmələ gətirir. Bu səsqatarında alt tetraxordun axırıncı pərdəsi - *do* -ladın mayəsidir [s.104].

Tam kadanslar

Yarım kadanslar

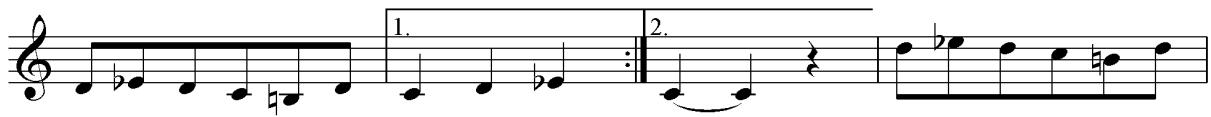
"Bayati - Şiraz" ladında bəstələnən melodiya

Moderato

Mayeyi-Bayati-Şiraz (ikinci xanənin əvvəlində birinci ifadə mayə - *do* - ilə qurtarır) [s.107]

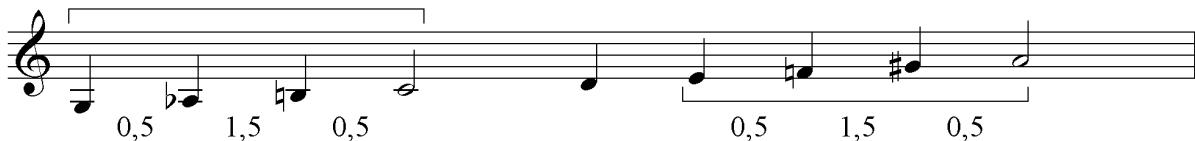
Bayati-İsfahan (birinci ifadə «Mayeyi-Bayati-Şiraz»nı təkrar edir, cavabverici cümlə mayənin alt mediantası - *lyā* - ilə qurtarır) [s.108]

Hüzzal (mayənin kvintası - *sol* - ilə başlanır)
[s.109]

HÜMAYUN

Do və Lya mayəli "Hümayun" ladının səsqatarı

0,5 - 1,5 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş və orta ton vasitəsilə birləşmiş iki bərabər tetraxord «Hümayun» ladının səsqatarını əmələ gətirir. Bu ladın səsqatarında iki mayə vardır. Onlardan birincisini - *do* - alt tetraxordun dördüncü pərdəsi, ikincisini isə - *lya* - üst tetraxordun dördüncü pərdəsi əmələ gətirir. Melodiyanın əmələ gəlməsi alt tetraxordun bir oktava yuxarıya qaldırılmasını tələb edir. Bu halda səsqatarı belə olur [s.112]:

Bu səsqatarı *lya* və *do* mayəli iki natamam «Şüstər» səsqatarından ibarətdir [s.113].

Kadanslar

Tam kadans adətən ikinci mayənin (*do*) alt kvartasında (*sol*) dayanmaqla əmələ gəlir; lakin «Hümayun»un başqa tamamlanma üsulu da vardır: qeyd etdiyimiz alt kvartada dayandıqdan sonra kadans yenə də davam edərək ikinci «Şüstər» səsqatarının ikinci pərdəsində (*fa*) dayanmaqla tamamlanır. Qeyd etmək lazımdır ki, «Hümayun» ladında melodiya çox vaxt bu pərdədən başlanır [s.113-114].

"Hümayun" ladında bəstələnən melodiya

«Hümayun» ladında melodiya bəstələrkən müvafiq fəsildə «Şüstər» ladına aid göstərilən qaydalar əsas götürülməlidir. Birinci cümlə (və yaxud birinci period) adətən birinci «Şüstər»də, cavabverici cümlə ikincisində bəstələnir. Birinci «Şüstər»dən ikinci «Şüstər»ə keçilərkən, birinci «Şüstər»in aparıcı tonu və ikinci «Şüstər» mayəsinin alt tersiyası enharmonikləşdirilir [s.114]

Moderato

Mayeyi-Hümayun (*İyə mayəli birinci «Şüstər» kimi*) [s.116]

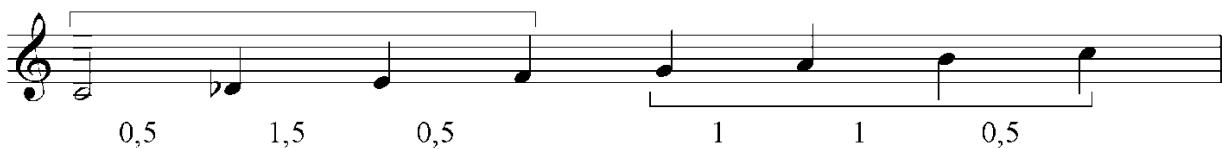
Tərkib (*do mayəli ikinci «Şüstər» Tərkib» kimi)*

ƏLAVƏ LADLAR

ÇAHARGAH (ikinci növ)

İkinci növ Do mayəli "Çahargah" ladının səsqatarı

0,5 - 1,5 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş tetraxord 1 - 1 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş tetraxordla ayrı birləşdiriləndə (yanaşı birləşmə), ikinci növ «Çahargah» ladının səsqatarı alınır [s.117].

Tam və yarım kadanslar

İkinci növ "Çahargah" ladının tam və yarım kadansları eynilə birinci növ "Çahargah"da olduğu kimiidir [s.119].

İkinci növ "Çahargah" ladında bəstələnən melodiya

İkinci növ «Çahargah» ladında melodiyalar bəstələmək üçün müvafiq fəsildə birinci növ «Çahargah» ladına aid göstərilmiş qaydalar əsas götürülməlidir [s.119].

Allegro moderato

Mayeyi-Çahargah

Bəstə-Nigar

Manəndi-müxalif

Andante
Hasar

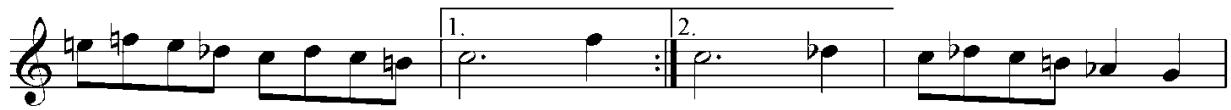
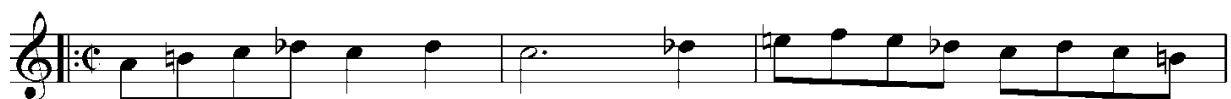

Müxalif

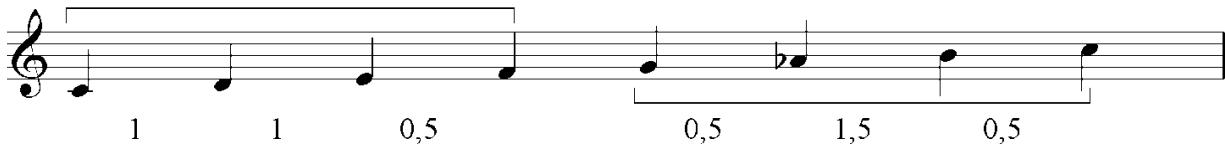

Mənsuriyyə

ŞAHNAZ

"Şahnaz" ladının səsqatarı

«Şahnaz» ladının səsqatarında 1 - 1 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş tetraxorda ayrı üsul ilə 0,5 - 1,5 - 0,5 formulu üzrə qurulmuş tetraxord birləşdirilir. Alt tetraxordun bütün pərdələri «Şahnaz» ladında mayə ola bilər [s.122-123].

Tam və yarım kadanslar

"Rast", "Şur" və "Segah"da olduğu kimiidir.

"Şahnaz" ladında bəstələnən melodiya

Allegretto

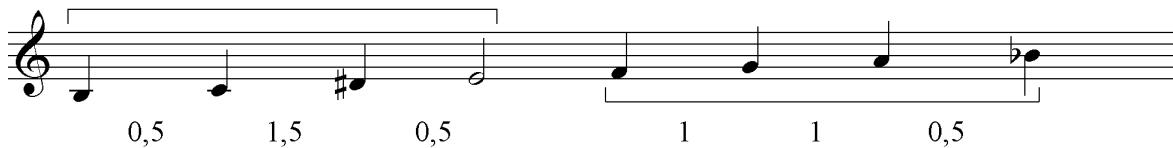
Mayeyi-Şahnaz (birinci ifadə ikinci xanənin əvvəlində mayənin kvintasında - *sol* - ilə bitir) [s.123]

SARƏNC

Mi mayəli "Sarənc" ladının səsqatarı

«Sarənc» əlavə ladı səsqatarının quruluş formulu ikinci növ «Çahargah» ladı səsqatarının quruluş formulu kimidir; yəni: $0,5 - 1,5 - 0,5 + 1 - 1 - 0,5$. Fərq bundadır ki, ikinci növ «Çahargah» ladı səsqatarında alt tetraxordun axırıncı pərdəsi ilə üst tetraxordun birinci pərdəsi arasında bütöv ton, «Sarənc» səsqatarında isə yarım ton olur. Alt tetraxordun sonuncu pərdəsi ladın mayəsidir [s.126].

Tam və yarım kadanslar

Əlavə «Sarənc» ladı alt aparıcı tonundan başqa özünün bütün pərdələrinə və mayəsinin səsqatarında tutduğu vəziyyətə görə «Segah» ladına oxşardır. Onun həm tam, həm də yarım kadansları «Segah» ladında olduğu kimidir [s.128].

"Sarənc" ladında bəstələnən melodiya

«Segah» ladında və onun şöbələrində musiqi bəstələmək qaydalarının hamısı eynilə «Sarənc» ladına da aiddir [s.128].

Bu misalda «Əraq» şöbəsi bir oktava yuxarı köçürülmüş «Mayeyi-Sarənc» ilə əvəz olunmuşdur [s.130].

Allegretto
Mayeyi-Sarənc

This musical example shows a melodic line in 6/8 time. It includes dynamic markings such as '1.', '2.', and '3' above specific notes, likely indicating different performance techniques or sections of the melody.

Şikəsteyi-fars

This musical example shows a melodic line in 2/4 time. It includes dynamic markings such as '1.' and '2.' above specific notes.

Mübərriqə

This musical example shows a melodic line in 2/4 time. It includes dynamic markings such as '1.' and '2.' above specific notes.

XALQ MUSIQİSİ NÜMUNƏLƏRİ

Do mayəli "Rast" ladında xalq mahnısı

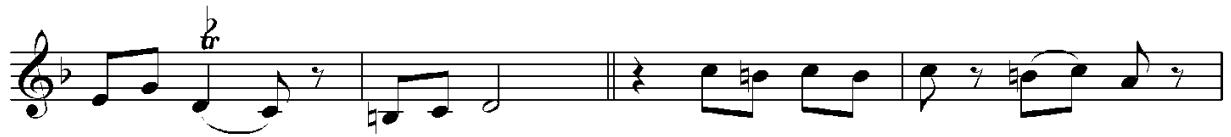
1. Allegretto

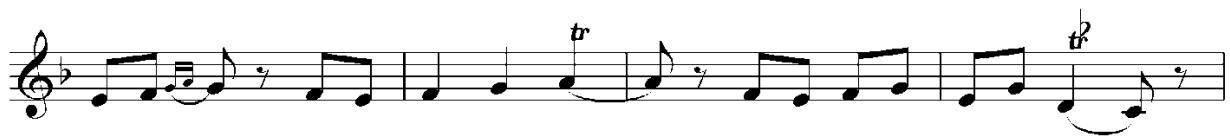

Arazbarı («Rəng» formalı) Re mayəli "Şur" ladında

2.

Sol mayəli "Rast" ladında rəng

3. **Allegretto**

The sheet music consists of nine staves of musical notation. The first staff begins with a dotted half note followed by eighth notes. The second staff starts with a quarter note. The third staff begins with a dotted half note followed by eighth notes. The fourth staff starts with a quarter note. The fifth staff begins with a dotted half note followed by eighth notes. The sixth staff starts with a quarter note. The seventh staff begins with a dotted half note followed by eighth notes. The eighth staff starts with a quarter note. The ninth staff concludes the measure with a dotted half note followed by a quarter note.

"Sarənc" ladında rəng

Moderato

4.

The musical score for "Sarənc" ladında rəng, piece 4, is composed of eight staves of musical notation. The tempo is indicated as "Moderato". The key signature changes between B-flat major (indicated by a B-flat symbol) and A major (indicated by a sharp symbol). The time signature is 3/4 throughout. The notation includes various note values such as eighth and sixteenth notes, rests, and grace notes. Measure 1 starts with a dotted half note followed by eighth notes. Measures 2-3 show a pattern of eighth and sixteenth notes. Measures 4-5 continue this pattern. Measures 6-7 introduce grace notes and eighth-note patterns. Measure 8 concludes the section.

Sol mayəli "Bayatı-Şiraz" ladında rəng

5. *Andante*

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Sol mayəli "Bayatı-Şiraz" ladında rəng

6. **Allegro**

The sheet music is composed of ten staves of musical notation for a single instrument. The tempo is indicated as Allegro. The key signature changes throughout the piece, reflecting the "Bayatı-Şiraz" mode. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings like "tr" (trill). The key signature changes throughout the piece, reflecting the "Bayatı-Şiraz" mode.

Sol mayeli "Çahargah" ladında rəng

The sheet music displays a single melodic line across nine staves. The key signature is one flat (B-flat). The time signature is 2/4. The music is composed of eighth and sixteenth notes, with trill markings ('tr') appearing in several measures. The melody begins with eighth-note pairs, followed by sixteenth-note patterns, and concludes with sustained notes and rests.

Do mayəli ikinci növ "Çahargah" ladında rəng

Moderato

8.

The musical score for measure 8 is as follows:

- Staff 1:** Starts with a dotted quarter note followed by a sixteenth-note pattern: (D, E, F#), (G, A, B), (D, E, F#), (G, A, B).
- Staff 2:** Starts with a dotted quarter note followed by a sixteenth-note pattern: (D, E, F#), (G, A, B), (D, E, F#), (G, A, B).
- Staff 3:** Starts with a dotted quarter note followed by a sixteenth-note pattern: (D, E, F#), (G, A, B), (D, E, F#), (G, A, B).
- Staff 4:** Starts with a dotted quarter note followed by a sixteenth-note pattern: (D, E, F#), (G, A, B), (D, E, F#), (G, A, B).
- Staff 5:** Starts with a dotted quarter note followed by a sixteenth-note pattern: (D, E, F#), (G, A, B), (D, E, F#), (G, A, B).
- Staff 6:** Starts with a dotted quarter note followed by a sixteenth-note pattern: (D, E, F#), (G, A, B), (D, E, F#), (G, A, B).
- Staff 7:** Starts with a dotted quarter note followed by a sixteenth-note pattern: (D, E, F#), (G, A, B), (D, E, F#), (G, A, B).
- Staff 8:** Starts with a dotted quarter note followed by a sixteenth-note pattern: (D, E, F#), (G, A, B), (D, E, F#), (G, A, B).

A musical score for piano, showing two staves. The left staff uses a treble clef and the right staff uses a bass clef. Both staves are in common time and feature a key signature of one flat. Measure 11 begins with a note in the treble clef staff followed by a sixteenth-note pattern of eighth notes. Measure 12 begins with a note in the bass clef staff followed by a similar sixteenth-note pattern.

A musical score for piano, showing two staves. The top staff uses a treble clef and the bottom staff uses a bass clef. Both staves are in common time. Measure 11 starts with a half note in the bass staff followed by a quarter note in the treble staff. Measure 12 begins with a dotted half note in the bass staff, followed by a quarter note in the treble staff.

A musical score for piano, showing two staves. The top staff uses a treble clef and the bottom staff uses a bass clef. Both staves have a key signature of one sharp (F#) and a time signature of common time (indicated by a 'C'). Measure 11 starts with a half note in the bass staff followed by a quarter note in the treble staff. Measures 12 and 13 continue with eighth-note patterns in both staves.

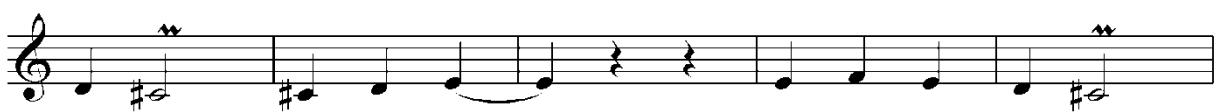
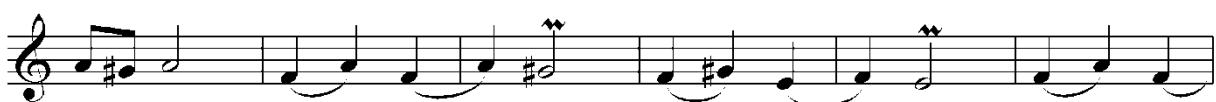
A musical score for piano, showing two staves. The top staff uses a treble clef and the bottom staff uses a bass clef. Both staves have a key signature of one flat. Measure 11 starts with a half note in the bass staff followed by eighth notes in pairs (two pairs in the treble, one pair in the bass). Measure 12 starts with a half note in the bass staff followed by eighth notes in pairs (one pair in the treble, two pairs in the bass).

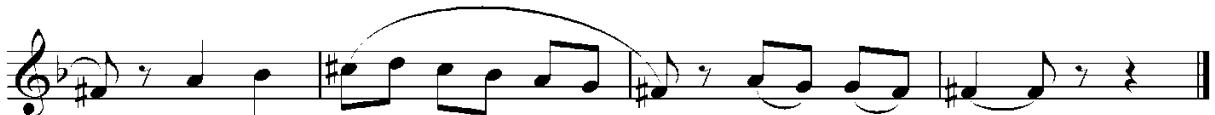
9.

A musical score for piano, showing two staves. The top staff uses a treble clef and the bottom staff uses a bass clef. Measure 11 starts with a half note in the treble clef staff, followed by a quarter note with a sharp sign, another quarter note with a sharp sign, and a half note with a sharp sign. The bottom staff has a half note with a sharp sign, followed by a quarter note with a sharp sign, and a half note with a sharp sign. Measure 12 begins with a double bar line. The top staff has a half note with a sharp sign, followed by a quarter note with a sharp sign, and a half note with a sharp sign. The bottom staff has a half note with a sharp sign, followed by a quarter note with a sharp sign, and a half note with a sharp sign.

A musical score in G major (two sharps) and common time. The melody consists of eighth notes. A fermata is placed over the eighth note at measure 10. After a short rest, a repeat sign is encountered. The first ending (labeled '1.') continues with eighth notes. The second ending (labeled '2.') begins with a quarter note followed by a half note.

A musical score for piano, featuring two staves. The top staff uses a treble clef and the bottom staff uses a bass clef. Measure 11 starts with a whole note in common time. Measure 12 begins with a half note followed by a quarter note. The music includes various rests and dynamic markings like 'ff' (fortissimo) and 'ff' (fortissimo).

MÜNDƏRİCAT

Tərlan Seyidov. Giriş 5

ƏSAS LADLAR

Rast.....	8
Şur	11
Segah	15
Şüştər	17
Çahargah.....	18
Bayatı-şiraz	21
Hümayun	23

ƏLAVƏ LADLAR

Çahargah (ikinci növ).....	25
Şahnaz	29
Sarənc	31
XALQ MUSIQİSİ NÜMUNƏLƏRİ	33

Üzeyir Hacıbəyli

AZƏRBAYCAN XALQ MUSİQİSİNİN
ƏSASLARI

*Musiqi məktəbləri şagirdləri üçün
«Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları», «Solfecio»,
«İmprovizasiya və bəstələmə», «İxtisas aləti», «Ümumi fortepiano»
fənlərində Azərbaycan ladlarının öyrənilməsinə dair
adaptasiya olunmuş dərs vəsaiti*

Adaptasiyanın tərtibçisi
Tərlan Seyidov

Bakı, «Təhsil», 2014.

Nəşriyyat redaktoru **Aida Quliyeva**

Bədii və texniki redaktoru **Abdulla Ələkbərov**

Kompüter not qrafikası, maket və dizayn **Yavər Nemətli**

Kompüter tərtibatçısı **Mələk Şimşek**

Korrektoru **Ülkər Şahmuradova**

Çapa imzalanmışdır 24.11.2014. Kağız formatı 60x84 1/8.
Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi 6,0. Sifariş 136. Tiraj 1000.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» müəssisəsinin
mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, AZ 1052, Fətəli xan Xoyski küç., 121^A
Tel.: (+994 12) 567-81-28/29; Faks: (+994 12) 567-82-68
E-mail: tahsil_az@yahoo.com;
www.tahsil.az